

Ümumtəhsil məktəblərində təbiət və humanitar istiqlamətli fənlərin əlaqəli tədrisinin təşkili yolları

Arzu Vyaçeslav qızı Abbasova

Bakı Qızlar Universiteti

E-mail: arzu_abbasova1988@mail.ru

Rəyçilər: p.ü.e.d., prof. İ.H. Cəbrayilov,
p.ü.f.d., dos. G.V. Sultanova

Açar sözlər: təhsil, ümumtəhsil məktəbləri, fənlərarası əlaqə, inteqrasiya, təbiət, tədris, humanitar

Ключевые слова: образование, общеобразовательные школы, связь между предметами, интеграция, природа, обучение, гуманитарная

Key words: education, secondary school, interdisciplinary communication, integration, nature, education, humanitarian

Təhsil insanları müəyyən məqsədə uyğun olaraq inkişaf etdirən bir anlayışdır. İnkişafın əsas ünsürü hesab edilir. Bu baxımdan cəmiyyət təhsilə böyük önəm verir. Təhsil alan insan fərqli bir şəxsiyyət kimi formalaşır, cəmiyyətə faydalı olur. Hətta təhsil sistemi yüksək inkişaf etmiş ölkələr də güclü hesab olunur. Təhsil ilk olaraq ailədən başlayır, daha sonra ümumtəhsil müəssisələrində davam edir. Ümumtəhsil məktəbləri şagirdin həyatında təhsil əsasının qoyulduğu ən önəmli yer və ən mühüm mərhələ hesab olunur. Çünki ümumtəhsil məktəbləri şagirdi sadəcə sınağa hazırlayan yer deyil, bilik verməklə yanaşı şagirdi həyata hazırlayan bir məkandır. Belə ki, şagirdlərə məktəbdə tədris olunan dərslərin real həyatda da istifadə edə bilməsi üçün şərait yaradılmalıdır. Yəni, şagird məktəbdə əldə etdiyi biliyi günlük həyatda düzgün şəkildə istifadə etməyi və tətbiq etməyi bacarmalıdır. Şagirdlərə bu imkanı yaratmaq üçün ümumtəhsil məktəblərində təbiət və humanitar istiqamətli fənlərin əlaqəli tədrisi həyata keçirilir ki, bu da onların həyat ilə ümumtəhsil məktəblərini əlaqələndirməyə kömək edir.

Ümumtəhsil məktəblərində tədris olunan təbiət və humanitar istiqamətli fənlərin əlaqəli tədrisi fənlərarası əlaqə və ya fənlərarası inteqrasiya hesab olunur. Fənlərarası inteqrasiya fənlərarası əlaqənin yüksək elmi forması nəticəsində yaranan bir prosesdir. Fənlərarası əlaqə xüsusi bir anlayışdır - müxtəlif fənlər üzrə tədris olunan mövzuların məzmunu ayrı-ayrılıqda qiymətləndirildikdən sonra onların bütöv hala gətirilməsinə əsaslanır. Burada hər hansı müəyyən bir mövzu əsas götürülür və həmin mövzuya fərqli sahələrdən bilik və bacarıqlar inteqrasiya olunur. Müzakirə olunacaq hər hansı bir mövzu ilə bağlı birdən çox fənlər üzrə əldə edilən bilik və bacarıqlar ortaya qoyulur. Yəni, fənlərin əlaqəli tədrisi həm müəyyən fənlərə aid bilik və bacarıqların öyrənilməsinə, həm də həmin fənlərin bir-birinə inteqrasiya edərək effektiv şəkildə birləşdirilməsinə kömək edir. Fənlər arasında bu cür əlaqəni qura bilən şagird daha effektiv öyrənən şagird hesab olunur ki, onun dərstdə uğuru artmaqdadır.

Son zamanlarda təhsil sistemində təbiət və humanitar istiqamətli fənlərin əlaqəli tədrisinin bu qədər əhəmiyyətli hesab olunmasının 2 səbəbini göstərmək olar. İlk olaraq, real həyatda mövcud problemləri müxtəlif istiqamətdən qiymətləndirə bilən və öyrənilən bacarıqları qarşılaşdığı problemə tətbiq etməyi bacaran, yaradıcı düşünmə bacarığına sahib fərdlərə ehtiyacın olmasıdır. İkinci əsas səbəb - tədris proqramlarında dəyişikliklərin həyata keçirilməsi üçün tək bir fənnə əsasən bunun mümkün olmamasıdır. Bütün bu səbəblərə görə təhsil sistemində təbiət və humanitar istiqamətli fənlərin əlaqəli tədrisinin təşkili vacib hesab olunur.

Fənlərarası əlaqə müxtəlif fənləri müəyyən mövzu ətrafında birləşdirərək təqdim etmək kimi tərif edilə bilər. Bir sıra alimlərə görə fənlərarası əlaqə - bir mövzunu, bir anlayışı və ya problemi araşdırmaq üçün birdən çox fənn üzrə bilik və bacarıqları əldə edərək onların ümumi şəkildə istifadə edilməsidir. Təhsildə təbiət və humanitar istiqamətli fənlərin əlaqəli şəkildə tədrisi, yəni, fənlərarası əlaqə yeni bir anlayış deyil, sadəcə son illərdə daha çox vurğulanan bir yanaşma halına gəlmişdir. Təhsildə fənlərin əlaqəli tədrisi müəyyən bir konsepsiyaya əsaslanır ki, bu konsepsiyaya müvafiq sahələrdən götürülmüş bilik və bacarıqlar aydınlıq gətirə bilər. Burada əsas məqsəd dərslərin mövzusunun təşkil edən anlayışın bir neçə fənn üzrə araşdırılması ilə yanaşı əldə edilmiş biliklərin əlaqələndirilməsidir. Yəni, təbiət və humanitar istiqamətli fənlərin əlaqəli şəkildə tədrisin təşkili zamanı şagird müəyyən fənlərə aid bilik və bacarıqları öyrənir, eyni zamanda şagirdin bu bilik və bacarıqları birlikdə istifadə etməsinə kömək edir.

Təbiət və humanitar istiqamətli fənlərin əlaqəli tədrisi dedikdə, dərslərin hər biri az qisim təşkil etməklə tarix, coğrafiya, fizika, riyaziyyat və ya kimya öyrənmək deyil. Bu fənlərin tədris etdiyi ortaq mövzunu əlaqələndirərək öyrənməkdir. Fənlər arası bu cür əlaqənin qurulması şagirdlərin öhdəsinə buraxılmalıdır. Çünki təhsilin uğuru bilik və bacarıqları problemlərin həlli üçün istifadə edə bilməkdir. Fənlər arasında əlaqənin qurulması şagirdin bu mövzu haqqında daha səmərəli düşünmə bilməsinə və araşdırma qabiliyyətini artırmasına imkan yaradır.

Amerikalı psixoloq Jerome Brunerə görə, fənn sahəsi ilə fənn metodologiyası arasında əlaqəni qura bilən şagird daha uğurlu hesab olunur. Müxtəlif mövzu sahələrindən əldə edilən bilik və bacarıqların əlaqələndirilməsi və istifadə edilməsi şagirdə bir sıra vərdişlər qazandırır. Lakin bu da mümkündür ki, şagirdlər ümumtəhsil məktəblərində öyrəndiyi bilik və bacarıqların çox az bir hissəsi real həyatda istifadə etsinlər və ya bu bilik-bacarıqları həyata keçirməyə çətinlik çəksinlər. Əgər şagird ümumtəhsil məktəblərində öyrəndiyi bilik və bacarıqları məktəb xaricində tətbiq edə bilmirsə, demək ki, əldə etdikləri bilik və bacarıqlar müəyyən bir mövzu daxilində öyrənilmişdir. Belə bir vəziyyətdə isə şagirdin ümumtəhsil məktəblərində keçirdiyi zaman və sərf etdiyi səylərin yetərincə alınma bilməyəcəyini göstərir. Fənlərarası əlaqə fənlərə spesifik yanaşaraq fənlər üzrə əldə edilən bilik və bacarıqların ayrılmaz şəkildə rast gəlinən problemlərin həllində daha effektiv bir şəkildə istifadə edilməsinə kömək edir. Buna görə də fənlərarası əlaqənin fənlərin öyrənilməsində mühüm rolu vardır.

Təhsilin məqsədi əzbərlətmək deyil, öyrənməyi öyrətməkdir. Bununla da təhsil daha yaradıcı və tənqidi düşünən, qarşılaşdığı problemləri özü həll edə bilən və öyrəndiyi biliyi real həyatda istifadə edə bilən fərdlər yetişdirir. Ümumtəhsil məktəblərində təbiət və humanitar istiqamətli fənlərin əlaqəli tədrisi sayəsində tədris müddəti boyunca müxtəlif fənlərə aid bilik və bacarıqlar öyrənilir. Əvvəlcədən öyrənilən bilik və bacarıqların istifadə edilməsinə, onların in-teqrasiya olunmasına kömək edir.

Tədris zamanı təbiət və humanitar istiqamətli fənlərin əlaqəli şəkildə tədris olunmasına böyük əhəmiyyəti verilir. Bunun bir sıra səbəbi vardır. Bunlardan birincisi, psixoloji cəhətdən insanın dünyanı qavrama yolu ilə bağlıdır. Gündəlik həyatda soruşulan suallar və verilən cavablar adətən birdən çox fənnin mövzusu ilə əlaqəlidir. İdrak və davranış nümunələri ümumiyyətlə birdən çox mövzusunun nümunəsi olaraq ortaya çıxır. Ümumtəhsil məktəblərində təbiət və humanitar istiqamətli fənlərin əlaqəli tədrisinin təşkili şagirdlərdə elmi-məntiqi düşüncə və tədqiqat bacarığının inkişafında mühüm rol oynayır. Lakin bəzən müxtəlif istiqamətli fənlərin əlaqəli tədrisi zamanı şagirdlər öyrəndiyi bilik və bacarıqları birləşdirərək istifadə etmə mövzusunda çətinlik çəkə bilərlər. Bu da onlarda öyrənməyə marağı, məktəbə qarşı motivasiyanı azalda bilər. Lakin müxtəlif istiqamətli fənlərin əlaqəli tədrisinin təşkili şagirdin təbii öyrən-

mə prosesinə daha uyğun olduğu üçün yarana biləcək problemlərin həllində faydalı ola bilər.

İkinci əsas səbəb isə inkişaf edən biliklərin toplanması hər gün yeni iş sahələrinin yaranması ilə nəticələnir. Fənlərarası əlaqə inkişaf edən bilik sahələrinin təbii nəticəsi kimi ortaya çıxır. Bu yolla şagirdlərin fərqli fənlər üzrə qazandığı bilik və bacarıqların çərçivəsində dünyanı qavraya bilmə qabiliyyətini inkişaf etdirmək üçün vacib bir hədəf halına gəlir. Şagirdlərin sinifdə öyrənməli olduğu bir çox mövzu fənlərarası xarakter daşıyır. Bu mövzular dərslər zamanı sadəcə bir fənnin nəzərdən keçirilməsi effektiv olmaya bilər. Məsələn, humanitar istiqamətli fənlərin tədrisində tarix, coğrafiya kimi fənlərin əlaqəli olduğu bir çox məqam vardır. Şagirdlər bu fənlərə aid bilikləri birləşdirdiyi zaman bu mövzuları daha effektiv öyrənə bilər. Çox zaman eyni bir mövzu həm riyaziyyat, həm tarix, həm biologiya, həm də coğrafiya dərslərində üst-üstə düşə bilər. Bu vəziyyətdə bütün fənlərdən əldə edilən biliklərin birlikdə istifadə olunması tədris prosesinin keyfiyyətini artırır. Bundan əlavə həm humanitar elmlərin, həm də təbiət elmlərindən əldə olunan bilik və bacarıqların fənlərarası inteqrasiyası ilə müəyyən anlayış çərçivəsində öyrənmək mümkündür.

Humanitar və təbiət istiqamətli fənlərin əlaqəli tədrisinin təşkilinin ən vacib məqsədlərindən biri şagirdə çox istiqamətli bir düşünmə bacarığı qazandırmaqdır. Çünki şagirdin daha yaradıcı düşünmə bilməsi və qərar verə bilməsi müxtəlif sahələr üzrə məlumatları birləşdirə bilmə bacarığı bu günlərdə böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Məqalənin aktuallığı. Fənlərarası əlaqə nəticəsində material yığıcılığı təmin edilir, tədris vaxtına qənaət olunur. Əlaqə nəticəsində təkrara yol verilmir, eyni zamanda şagirdlər artıq yüklənmir. Tədris müddəti ərzində geniş bilik əldə edilir, həmçinin bu biliklərin bir-birilə üzvi əlaqəsi qurulur. Buna görə də ümumtəhsil məktəblərində inteqrasiyaya geniş yer verilməlidir. Təbiət və humanitar istiqamətli fənlərin əlaqəli tədrisinin təşkilini həyata keçirən ümumtəhsil məktəblərində təhsil səviyyəsi yüksək qiymətləndirilir. Çünki fənlərarası bu cür əlaqənin qurulması tədris səviyyəsini yüksəldir, şagird təfəkkürünü inkişaf etdirir, dünyagörüşünü artırır.

Məqalənin elmi yeniliyi. Məqalədə ümumtəhsil məktəblərində təbiət və humanitar istiqamətli fənlərin əlaqəli tədrisinin təşkili araşdırılmış və bununla bağlı mövcud problemlər müasir dövrün tələbləri baxımından yenidən dəyərləndirilmişdir.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Ümumtəhsil məktəblərində müəllimlərin təbiət və humanitar istiqamətli fənlərin əlaqəli tədrisini təşkil etməsinə şərait yaradacaqdır.

Ədəbiyyat

1. Ağayev.Ə., S.Hüseynli., İbadova M. Təhsilin konseptual problemləri. Bakı, 2008.
2. Mehdizadə M.M. Ümumtəhsil məktəblərində təlim-tərbiyə prosesinin təkmilləşdirilməsi yolları. Bakı: Maarif, 1982.
3. Mehrabov A.O. Azərbaycan təhsilin müasir problemləri. Bakı: Mütərcim, 2007.
4. Nəsirov S.N. Müəllimin pedaqoji ustalığı fənlərarası əlaqənin təşkilinin şərti kimi. Bakı, 2011.
5. Orucov F.M. Biologiyanın fizika ilə inteqrasiyasının imkan və yolları. Bakı, 2009.
6. Paşayev P. Təbiət elmlərinin əlaqəli öyrənilməsi. Bakı, 1977.
7. Tağıyeva A.M. Ümumtəhsil məktəblərində kimyanın biologiya ilə əlaqəli tədrisinin əhəmiyyəti və təcrübəsi: Ped. ü. fəls. dok. ...dis. avtoref. Bakı, 2015.
8. Akpınar, E. ve Ergin, Ö. (2004). Fen öğretiminde fizik kimya ve biyolojinin entegrasyonuna yönelik örnek bir uygulama. Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 19, 1-16. Aydın, G. ve Balım, A. G., 2005.

A.B. Аббасова

Способы организации обучения естественных и гуманитарных наук в общеобразовательных школах

Резюме

Преподавание естественных и гуманитарных предметов в общеобразовательных средних школах составляет синтез знаний и навыков для несколько предметов, что содержит использование понятий относящихся к одному предмету при преподавании другого. Контакт между предметами служит для логической связи между ними. Этот процесс обеспечивает дальнейшее развитие одного и того же навыка через разные предметы. И это увеличивает эффективность процесса изучения.

A.V. Abbasova

Ways of organizing the teaching of natural and humanitarian sciences in secondary schools

Summary

The related teaching of natural and humanitarian subjects in secondary schools is a synthesis of knowledge and skills common to several subjects, which implies the use of concepts related to one subject in the teaching of another subject. Interdisciplinary communication serves to establish a logical connection between disciplines. This process ensures that the same skill is further developed through individual subjects. This increases the efficiency of the training process.

Redaksiyaya daxil olub: 29.09.2020